

**EL DOLMEN DE DOFINES,
FITA DEL TERRITORI
DEL MONESTIR
DE SANT QUIRZE DE COLERA**

Per JOAN BADIA I HOMS - BENJAMÍ BOFARULL I GALLOFRÉ
ENRIC CARRERAS I VIGORÓS - MIQUEL-DÍDAC PIÑERO I COSTA

«*de finibus agrorum... arca ab arcendo vocata; fines enim agri custodit eosque adire prohibet*».

Isidòr de Sevilla, *Etymologiae* XV, 14, 5

El mot *arca* té el sentit de «caixa gran» i ja a la documentació alt-medieval apareix com a sinònim de sepulcre megalític, sens dubte per la semblança dels dòlmens amb grans caixes de pedra. hom ha remarcat, per exemple, un text de l'any 875 relatiu a terres del Conflent (Oleta) on *arca* té, clarament, el significat de tomba prehistòrica: «...*de Oleta usque as ipsa archa antiqua ad Portella*».⁽¹⁾ En un altre de l'any 910 el comte Guifre de Barcelona confirmava la donació d'una terra del castell de Cervelló, la qual consta que afrontava «...*a parte vero occidentis a colle ubi archa antiqua constructa est*».⁽²⁾

Més endavant, fins i tot podrem veure emprat aquest nom, en el sentit genèric i ampli de sepulcre o tomba; així l'any 1086 hom escriu *archa* al·ludint al sepulcre nou de Santa Eulàlia que llavors es va fer a Barcelona⁽³⁾.

La toponímia ens forneix, altrament, nombroses mostres de l'aplicació del mot *arca* o de les seves variants als megàlits del país. Per citar-ne només alguns exemples, trobem el dolmen de l'*Arca de la Ginebrosa* a Caladroer (Bellestar, Rosselló), el del *Pla de l'Arca* a Molig (Conflent), la *Pedra Arca* a Collsabadell (Llinars, Vallès Oriental), els que han donat nom a la *Serra de l'Arca* a Aiguafreda de Dalt (Vallès Or.) o el del *Camp Salarca* a Rupit (Osona).

Al Baix Empordà, al *Puig d'Arques*, el cim més alt de les Gavarres (Sant Cebrià dels Alls, Cruïlles), l'any 1964 hi fou descobert el dolmen que fou donat a conèixer amb aquest nom⁽⁴⁾. A l'Alt Empordà tenim el conegut sepulcre de corredor de la *Cabana Arqueta* al terme d'Espolla⁽⁵⁾.

És un fet ben conegut i degudament assenyalat per alguns investigadors que els sepulcres megalítics o arques serviren sovint, a l'Edat Mitjana, de partió de termes; és a dir de fites o mollons en delimitar un territori. Són diverses les circumstàncies que feien els dòlmens molt adequats per marcar límits i afrontacions. Cal pensar que es troben correntment en punts enlairats, visibles de lluny. Imaginem que a l'època medieval eren construccions que, per llur emplaçament, antiguitat i misteri, esdevenien ben conegudes i fàcilment identificables pels habitants de la rodalia. D'altra banda eren unes fites permanents, difícils de destruir i impossibles de canviar de lloc.

Els documents medievals, com els alludits al principi, en els quals hi és esmentada una arca com a fita limítrof d'un territori, són nombrosos. Entre els que fan referència a terres empordaneses cal que esmentem la sentència del judici celebrat al vilar de «Purtos» el 17 de maig del 881 per dilucidar la divisòria entre les viles de Belcaire (dels comtes d'Empúries) i Ullà (del bisbe de Girona); hi consta l'existència al Montgrí d'una «arca o senya» que servia de límit entre ambdues viles: *«fuerunt super ipsa archa vel signa quod est in monte Grinio et dividit inter jam dictas villas...»*⁽⁶⁾.

En una butlla del papa Benet VIII de l'any 1017, a favor de Sant Esteve de Banyoles, és confirmava a aquest monestir, entre d'altres possessions, la cella de Sant Martí de Vallmala o de Fontanet, les ruïnes de la qual es troben avui dins el terme de Llançà⁽⁷⁾. Es precisa que el seu territori *«...pervenit usque in collo de Colaria sive in ipsa archa»*⁽⁸⁾.

Però no sembla pas que el mot *archa* hagi significat mai, en si, «partió de termes», malgrat que alguns hagin volgut fer-lo derivar del llatí *arcere*, «separar», relació que ja hi suposava Sant Isidor –segons la cita que encapçala aquestes ratlles– i que s'ha anat repetint després o, a voltes, cercant-hi d'altres orígens. Joan Coromines ha negat, de forma rotunda, que cap d'aquestes opinions o hipòtesis tinguin fonament⁽⁹⁾.

És a dir que, quan en un text medieval hi és esmentada una arca, cal suposar que fa referència clara a un sepulcre megalític o, almenys, a algun edicle o construcció en forma de caixa.

El territori de Sant Quirze de Colera al segle X

Els signants de la present notícia estem preparant un treball d'una certa extensió sobre «Els límits territorials de Sant Pere de Rodes, Sant Quirze de Colera i Santa Maria de Roses pels volts de l'any mil». El mes de maig del 1982, un de nosaltres, en intentar recórrer sobre el terreny els límits de la donació feta pel comte Gausbert d'Empúries a l'abadia de Sant Quirze de Colera, segons consta a l'acta de consagració de l'església del monestir de l'any 935, localitzà una arca –un dolmen, doncs– que s'esmenta en aquest document de la primera meitat del segle X⁽¹⁰⁾.

La important donació de Gausbert havia estat lliurada al monestir pels executors testamentaris del comte el 12 de les calendes de desembre del 931; és a dir el dia 20 de novembre del dit any. Per la lectura de l'acta de consagració de l'any 935 (*«anno incarnationis Domini Nostri Jesuchristi DCCCCXXXV indictione VIII»*), en la qual és confirmat l'extens territori del cenobi, endevinem que el comte Gausbert havia atorgat la donació al 9 de gener del 928,

segons es desprèn de la «*Data V idus januarii anno VI regnante Radulfo rege*» que figura a la part final del document. La donació, com ja hem dit, es va fer efectiva a la mort del comte, a darreries del 931. Aquesta circumstància no havia estat, creiem, degudament remarcada.

La nostra intenció és donar notícia de l'existència, descoberta i estat actual del sepulcre megalític que apareix esmentat a l'acta del 935. No és aquest, doncs, el lloc d'entrar en molts detalls sobre la identificació, unes vegades ben segura, d'altres probable, dels topònims que s'hi anomenen.

Al paràgraf que, en concret, ara ens interessa hi llegim:

«*Deinde descendit per ipsum terminum de vilare que dicunt Guadamiro et ascendit ad ipsum pugium de Galindo sive ad ipsa archa et ascendit ad ipsum pugium quem nuncupant mediano vel ad ipsas accutas...*».

Poc menys de dos segles més tard, el 2 de les calendes d'octubre de l'any 1123 (dia 30 de setembre) hi hagué una nova consagració a Sant Quirze de Colera. A l'acta del segle XII s'hi precisen novament els límits de l'antiga donació territorial de Gausbert (i a continuació els de les terres que havia donat posteriorment, entre l'any 965 i el 966, el seu fill i successor el comte Gaufred). Els topònims són una còpia, gairebé literal, dels del document del 935; només hi observem lleugeres variacions de grafia; en algun cas qui sap si atribuïbles a les transcripcions modernes. Com és lògic, hi retrobem l'allusió al dolmen:

«*...ascendit ad ipsum podium de galindo sive ad ipsam archam...*»⁽¹¹⁾.

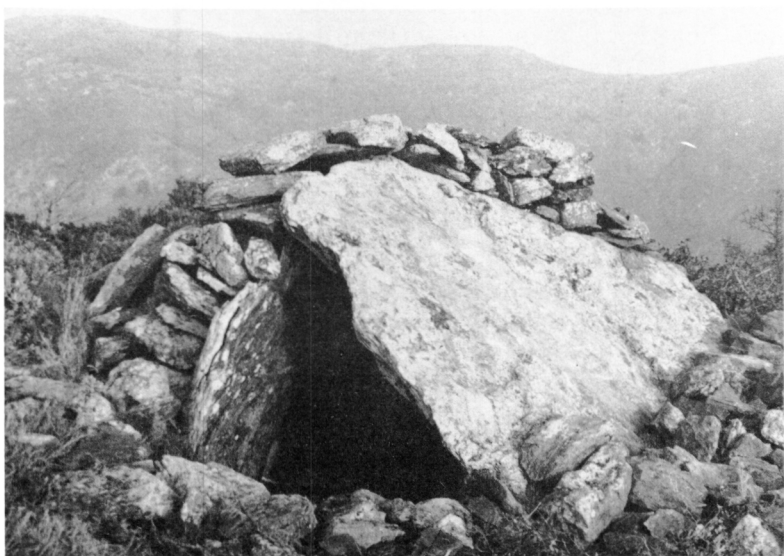
Precisarem, per no allargar-nos massa, que l'estudi en curs sobre aquests topònims alt-medievals i llur possible localització geogràfica, ens portava a situar el vilar de *Guadamiro* a l'actual Mas Mallol –que podria ser-ne una pervivència– o al seu entorn⁽¹²⁾. El Mas Mallol es troba a 1,5 Kms. de Sant Quirze, vora el camí que mena a l'antic cenobi des de Vilamaniscle. Des del mas un vell viarany força perdut duia als peus del vessant occidental de la carena de Dofines. És des d'aquest envolt d'on l'antic límit pujaria (...*ascendit*) al cim del puig de Dofines (469 mts.), a tocar el coll del mateix nom: el coll de Dofines, 430 mts. s.n.m.

Tot semblava indicar-nos que l'esmentat puig o algun cim al veïnatge havia de ser el *pugium* o *podium* de *Galindo*⁽¹³⁾ en el qual o vora del qual hi havia, a la primera meitat del segle X, l'arca, el megalit-fita (*ipsa archa*). I, efectivament, al cim d'aquest turó hi descobrírem el dolmen, una mica malmès o alterat, però identificable sense cap mena de dubte. La seva existència ens demostrava que, almenys en

aquesta rodalia, havíem encertat els límits del territori confirmat a l'abadia de Sant Quirze a l'acta de l'any 935 i, posteriorment, a la del 1123⁽¹⁴⁾.

Cal destacar també, que a la mateixa carena i a uns 300 mtrs. escassos a migdia del dolmen hi ha avui un molló de pedra modern –potser del segle XIX–, amb els noms dels propietaris dels terrenys gravats: NOUVILAS a la cara N. i CASTELLÓ al S. Aquest punt és, per tant, encara avui limítrof de propietats. Cal tenir en compte que el general liberal Ramon de Nouvilas fou qui adquirí la propietat de Sant Quirze de Colera, arran de les lleis de desamortització dels béns eclesiàstics de l'any 1835⁽¹⁵⁾.

En una de les visites posteriors que hem fet al lloc (octubre del 1982), gràcies a una llarga i pacient observació visual del terreny circumdant, aconseguírem recollir, vora les lloses del megàlit, tres reduïts fragments de ceràmica dolmènica, molt erosionats per la llarga permanència a la superfície exterior. Representen, si és que hi podia haver algun dubte en aquest sentit, la prova definitiva de que ens trobem davant d'un sepulcre megalític⁽¹⁶⁾.

El dolmen de Dofines vist del sud-oest.

EL DOLMEN DE DOFINES

Localització i situació

El dolmen de Dofines és emplaçat al cim del puig i a poca distància del coll de Dofines, dins el terme municipal de Rabós d'Empordà. Tanmateix, no es troba en el punt més enlairat (469 mts. s.n.m.) del turó, sinó vers l'extrem meridional del seu planell superior, que és d'una certa amplada, en un indret lleugerament més baix, a 466 mts. s.n.m. (Figura II).

El sepulcre ha sofert notables alteracions, causades en part pels efectes de la degradació natural, però sobretot per haver estat utilitzat de barraca o refugi de pastors (al seu entorn immediat hi ha alguns prats aptes per al pasturatge, però no s'hi veuen vestigis propers de bancals d'antics conreus). Algunes lloses han desaparegut, d'altres han caigut i s'han malmès, la de coberta s'apuntala a terra i dos costats del megàlit han estat coberts amb munts de pedres soltes.

Aquestes circumstàncies motiven que el dolmen, vist d'una certa distància, tingui, d'una banda, l'aparença de barraca de paret seca i de l'altra pugui semblar un aflorament natural de roca. Tot plegat pot explicar que hagi passat desapercebut.

El dolmen és lluny de camins avui normalment transitats; per trobar-lo cal fer un llarg recorregut a peu. El trajecte des del mas Mallol pujant pel dret a Dofines no és, en absolut, recomanable per la malesa que envaeix aquest vessant. Caldrà, doncs, des de la carretera de Vilamaniscle a Sant Quirze de Colera, agafar un camí a la dreta, que voreja el vessant meridional del puig de les Guilles on passarem a la vora del menhir dit «la Pedra Dreta» del qual parlarem més endavant. Després de passar vora el corral de Moreseugues —construcció ruïnosa— enfilarem fins el coll del Trauc des d'on, sense un camí ben definit, ens caldrà anar seguint la carena més alta vers el N. fins a trobar el dolmen. El recorregut creiem que es pot identificar sense dificultats al plànol de situació que publiquem. (Fig. I).

El megàlit és situat en un punt dominant des d'on s'albira un extens panorama: des de les carenes properes de l'Albera al N. fins als aspres i la plana alt-empordanesa al S. A ponent, als peus del turó, hi ha la vall de la Regarada o riera de Sant Quirze i més enllà la vista es perd per damunt dels contraforts de l'Albera cap a les Salines i els cims de la Garrotxa, el Ripollès i el Vallespir. Vers llevant la visió queda tancada per la serra de la Balmeta, el puig Castellar i el puig d'Esquers, però es domina, a primer terme, la pregona fondalada del rec Jordana i tota la rodalia de la capçalera de la riera de Valleta.

Descripció

A causa de l'estat en què ha arribat als nostres dies no resulta possible d'establir la tipologia d'aquest sepulcre megalític. Potser si algun dia s'hi fa un treball d'excavació apareixeran vestigis avui amagats que aportin el coneixement de nous elements o detalls. Cal tenir, doncs, molt en compte que la nostra descripció correspon a l'estat actual del dolmen, sense haver-hi realitzat cap mena d'intervenció. Només hem estassat algun matoll dels que creixen vora les pedres i que impediien fotografiar-les des d'algun punt de v.sta⁽¹⁷⁾.

Les plantes, seccions i alçats (Figures II, III, IV i V) i les fotografies (Figs. 1 i 2), ens estalviaran d'entrar en molts detalls.

El megàlit conserva enterament, amb seguretat, dues lloses (A i B a la Fig. II), una altra de caiguda i en gran part colgada (C) i restes importants del túmul. (Fig. V). El material emprat és la pissarra o llicorella, que pertany al terreny geològic del mateix paratge.

Entenem que la llosa A pertanyia a la coberta del sepulcre malgrat la seva posició inclinada actual. (Fig. II, III, foto 1). Les seves dimensions són de certa consideració: té una superfície de 3.60 m². i li calculem un pes de 2.016 kgs. Actualment aquesta coberta (A) s'apuntala encara pel costat N. sobre la llosa B que és l'única de la cambra que roman dempeus. Per l'altre costat, al S., les lloses verticals de la cambra degueren cedir sota el pes de la coberta, la qual descansa sobre el túmul i en bona part sobre la llosa C, caiguda i actualment molt soterrada. D'aquesta llosa C només en podem veure un fragment a l'interior del dolmen, sota la de coberta A que hi caigué al damunt. (Fig. II).

La coberta A resta, doncs, estintolada sobre la part superior de la llosa B, l'única que esmanté vertical. L'ensulsiada del costat meridional de la cambra -d'on la llosa C és ara l'única identificable- i la consegüent inclinació de la coberta, originen que l'espai interior del sepulcre tingui tendència a la secció triangular (Figures II i III, foto 1). Resta evident, com podem veure, la impossibilitat d'esbrinar amb exactitud la planta original d'aquesta cambra.

Repetirem, per a una major claredat i a desgrat de ser reiterariis, que, en el seu estat actual, sense haver-s'hi efectuat treballs d'exploració, s'identifiquen només tres lloses d'aquest dolmen: la A de coberta i la B i la C de la cambra, essent B l'única que no ha quedat desplaçada i roman en la seva posició originària. Ha desaparegut del tot la capçalera del sepulcre, a més d'altres possibles pedres de la cambra i/o de l'entrada. Alguna resta d'aquests elements podria sorgir en el futur, soterrada, en excavar el megàlit.

Les restes del sepulcre han estat parcialment cobertes amb un gran amuntegament de grossos rebles que, a mena d'ampla paret seca, tapa tot l'espai obert que hi havia al sector SE-NE (entre les lloses C i A i la B). El pedruscall amaga també més de la meitat de la cara externa de la llosa B. (Figs. II, III i IV; foto 1).

Orientació - Capçalera

Avui l'accés a l'espai interior es fa pel costat NW. Suposem, però, que l'entrada del dolmen era a l'altre costat, al SE, punt que es troba tapat amb paret seca. Cal tenir en compte que els sepulcres megalítics del país presenten, amb rares excepcions, l'entrada orientada al segon quadrant, cap on la llum solar és més intensa^[18]. El dolmen de Dofines tindria, doncs, una orientació de 107°. (Fig. II).

Al NW, a l'espai actualment obert que permet l'entrada a l'interior del dolmen, hem comprovat, després de retirar alguns rebles solts, que hi sobresurten escassament del sòl algunes pedres més grans, les quals podrien formar part d'un possible enllosat de la cambra. La situada més a ponent, per la seva forma i disposició, no és impossible que sigui un vestigi, la base d'una llosa trencada, de la capçalera. Aquests elements els hem senyalat a la planta (Fig. II). Només l'excavació podrà confirmar o desmentir les consideracions precedents, purament hipotètiques.

La terra cobreix el sòl de l'interior del sepulcre, el qual és força irregular i a un nivell poc més baix que el terreny del túmul; pot haver estat molt modificat en servir de cabana.

El túmul

La taparada de paret seca de tot el sector oriental de les restes del megàlit és una protecció moderna contra el vent, feta pels pastors. Les pedres soltes d'aquesta paret procedeixen del túmul, que és un element del sepulcre encara força vistent. Els rebles, com els de la paret seca, s'escampen amb certa profusió a tot volt del dolmen, per tota l'àrea ocupada per aquest túmul. (Fig. V).

El túmul presentava una forma circular, segons es pot deduir de la part més ben conservada, a llevant i a migdia. Era format, pel que es pot veure superficialment, per terra i les pedres esmentades les quals són sovint de mida considerable. El seu diàmetre aproximat era d'uns 14 mts.

No hi ha cap estructura clara del *cròmlech*. El túmul, al sector més conservat abans alludit, acaba amb un marcat esglaó format per pedres un poc més voluminoses que les escampades a l'interior, que ajudarien a sostenir el conglomerat. Cap d'elles, però, sembla clavada. Pels altres costats les restes del túmul acaben suaument fins a confondre's amb el terreny natural. (Fig. V).

Dimensions

En donar les mides actualment comprobables d'aquest sepulcre megalític, cal que precisem, una vegada més, que cal tenir en consideració el seu estat molt ruïnós, la qual cosa dóna un valor molt relatiu i escàs a les dades corresponents a l'actual espai interior de la cambra. No es poden donar les dimensions de la llosa C per romandre, en bona part enterrada:

Longitud màxima de la cambra: 2,60 mts.

Amplada màxima de la cambra: 1,30 mts.

Altura màxima de la cambra: 1.25 mts. (mides interiors)

Llosa de conerta (A): 2 x 2,40 x 0'25 mts.

Llosa B: 1,15 x 0'95 x 0'15 mts.

Troballes

La prospecció visual feta a l'entorn del megàlit el 31 d'Octubre del 1982, proporcionà la troballa de tres fragments de ceràmica a mà, dos dels quals són llisos i l'altre amb decoració incisa del tipus campaniforme. Es trobaven a la superfície del túmul i a molt poca distància de les lloses del dolmen; els dos bocins sense decoració vers el SE, a menys d'un metre de la llosa A, i el decorat a uns 2 mts. vers el NW.

Els tres fragments són molt gastats per haver romàs a la intempèrie. Tots presenten uns desgreixant bast. (Fig. VI).

El fragment de ceràmica campaniforme (nº 1 de la figura VI) és de coloració marró-vermel·losa, pasta dura i interior negrós. És decorat amb fines ratlles incises, paral·leles, que combinen amb una doble franja d'empremtes circulars a punxó.

El fragment llis nº 2 de la Figura VI pertany a un vas de petites dimensions. Té la superfície marró-vermel·losa amb restes d'engalva; la pasta és dura amb l'interior grisenc.

El fragment nº 3 de la Figura VI és de color marró clar i pren un to gris en un dels extrems. Presenta rastres d'engalva; la pasta és dura amb l'interior marró.

LA PEDRA DRETA

Hem cregut oportú incloure a aquesta notícia una breu descripció del menhir dit «La Pedra Dreta de Vilamaniscle», que és a uns 2'5 kms. al SW del paratge de Dofines i el trobem a la vora del camí més apropiat per arribar al dolmen.

El menhir és a menys d'1 km. de distància del poble de Vilamaniscle, vers el N., i d'ací el seu nom popular, però es troba dins el terme municipal de Rabós d'Empordà, al paratge de les Guilles. És molt conegut pels habitants de la rodalia, però, en canvi, no l'hem vist correntment esmentat en els treballs sobre megalitisme. Un de nosaltres ja havia incorporat una notícia sobre «la Pedra Dreta» en una obra dedicada, primordialment, a l'estudi de monuments d'una altra època⁽¹⁹⁾.

El menhir és emplaçat al vessant occidental del puig de les Guilles que davalla vers la propera riera de la Regarada, en un punt no massa dominant (Fig. I i VII; plànols de situació).

En agafar el camí que mena cap al paratge de Moreseugues i als coll del Trauc –que hem recomanat de seguir per visitar el dolmen de Dofines–, de seguit d'haver deixat l'actual carretera de Sant Quirze de Colera, s'ha de guanyar una forta pendent. Fets uns 50 mts., després d'unes marcades giragonses, a uns 20 mts. a l'esquerra veurem el menhir que es dreça al costat d'un altre camí que surt en direcció a tramuntana.

Aquest indret és esglaonat amb bancals de paret seca de les antigues vinyes, ara ocupats per bosc de pins esclarissat i pel matollar. Una d'aquestes parets va a incidir a cada costat de la Pedra Dreta la qual es troba justament al punt on hi ha l'escaló entre el camí i la feixa immediatament superior (Foto 3; Figs. VII i VIII).

El menhir, que és un dels més grans del país, està lleugerament inclinat vers llevant. Té, com altres menhirs, una escotadura a la part superior, que sembla natural. (Fig. VIII). Aquestes són les seves dimensions.

Altura: 3,60 mts.

gruix màxim: 0'76 mts.

Volum i pes aproximats: 0'950 m3. - 2.660 kgs.

Pel que respecta a l'altura no es té en compte totalment la part enterrada, però un clot existent al costat del monolit ens ha permès d'amidar-ne un fragment per sota del nivell actual del terreny. fragment que als alçats de les Fig. VII i VIII hem marcat amb traç interromput. No hem comprovat, doncs, del tot, fins a quina fondària és enterrada la pedra.

Al cim o extrem superior de la Pedra Dreta hi ha un petit encaix artificial, perfectament circular, de 2 cms. de profunditat i 1 cm. de diàmetre. (Fig. VIII). Suposem que és el testimoni d'una creu de ferro desapareguda, que hauria estat clavada dels de tot del menhir en una època indeterminada, però sens dubte no molt llunyana⁽²⁰⁾. Com ja feia notar M. Cazorro⁽²¹⁾, hom clavà o gravà creus en alguns megàlits, segurament amb la intenció de «cristianitzar» uns monuments que eren considerats pagans i obra d'éssers malignes.

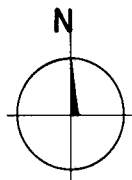
El menhir «La Pedra Dreta».

NOTES

- 1 Ramon d'ABADAL, «Com neix i com creix un gran monestir pirinenc abans de l'any mil: Eixalada-Cuixà», *Analecta Montserratensia* VIII, Abadia de Montserrat, 1954-55, ap. 35, pàg. 146.
- 2 «Cartulari de Sant Cugat» I, 4, pàg. 7.
Sobre aquest topònim cal llegir els articles corresponents a ARCA d'Alcover i Moll, «Diccionari Català-valencià-balear» I, pàg. 837 i de Joan Coromines, «Diccionari etimològic de la llengua catalana», I, pàgs. 365-366; també del «*Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*» (fasc. II, Barcelona, 1962, cols. 133-136) sobretot per les mostres documentals que aporta, d'interès per al tema que ens ocupa.
- 3 J. BALARI Y JOVANY, «Orígenes históricos de Cataluña», Barcelona, 1897, p. 623.
- 4 F. Carreras Candi i M. Cazorro ja havien alludit a notícies poc concretes sobre la probable existència d'algun megàlit en aquest indret, però no fou fins a principis del 1964 quan el dolmen del Puig d'Arques fou descobert pel nostre recordat company, l'excel·lent historiador calongí Pere Caner i Estrany, qui, per gran dissort, ens ha deixat prematurament l'any passat.
Alguns mesos més tard el dolmen fou excavat pel gran arqueòleg empordanès Lluís Esteva i Cruañas:
Pere CANER, «Un dolmen a les Gavarres», Proa de Palamós, abril 1964.
L. ESTEVA-CRUANAS, «Sepulcros megalíticos de les Gabarras» II, Girona 1965.
- 5 No manquen exemples en els quals el mot *caixa*, sinònim d'arca, s'aplica també a sepulcres megalítics. hi ha el dolmen de la *Caixa d'en Rotllan* a Arlès del Tec (Vallespir), el de la *Caixeta* a Cameles (Rosselló); diversos d'homònims dits la *Caixa del Moro* a Teulís (Rosselló), Santa Coloma Sasserra (Castellcir, Moianès), a Odèn (Solsonès).
- 6 E. BALUZE, *Capitularia Regum Franchorum*, 1677 - ap. 118.
J. VILLANUEVA, «Viage literario a las iglesias de España...» XIII, ap. 6.
L'enigmàtic vilar de «Purtos» i l'antic límit del terme d'Ullà, s'estudien al treball en progrés dels qui signem la present notícia: «Ulla i el seu terme a l'Edat Mitjana: 'Purtos', aproximació a un judici del segle IX».
- 7 Sobre les resres pre-romàniques de l'església de Sant Martí de Vallmala:
J. BADIA i HOMS, «Aportacions a l'estudi del pre-romànic empordanès» II, Revista de Girona 72, 1975 i «L'Arquitectura medieval de l'Empordà» II-A, Girona 1978, pàgs. 222-223.
- 8 P. de MARCA, «*Marca Hispanica sive limes hispanicus...*», Paris 1688, col. 1001.
El coll de Colera se situa entre el puig d'Esquers i el puig Castellar. Creiem que l'arca s'ha d'identificar amb el dolmen del Pla dels Capellans (terme municipal de Colera), publicat en primer lloc per J. GARRIGA PUJOL. «Notas de Arqueologia Ampurdanesa», Estudios I, Barcelona, 1950.
- 9 Joan COROMINES, «Diccionari...», I, pàg. 365.
- 10 Aquest interessant document ha estat publicat a «Espana Sagrada» XVI, ap. XXIX i per F. MONTSALVATJE, «Monasterios del antiguo condado de Besalú», Noticias históricas VIII, Olot, 1896, ap. XXX, ps. 185-187.
- 12 Un pagès de cognom Mallol és esmentat l'any 1635; tenia dos molins fariners del terme de Rabós els quals eren domini directe del monestir de Sant Quirze de Colera (F. Montsalvatje, op. cit. pàg. XXXVIII). A l'interior de l'església de Sant Quirze hi ha, encara, una làpida sepulcral dels Mallol, del segle XVIII, amb l'emblema d'aquest llinatge.
- 13 *Galindus*, Galí, segons Pierre BONNASIE, «Catalunya mil anys enrera» I, pàg., 73, és un nom personal d'arrel pre-romana i de tipus bascoide. En canvi, tant Alcover i Moll (Diccionari...» 6, p. 135) com J. Coromines («Estudis de toponímia catalana» I, p. 245) el donen com a nom propi germànic.
És d'interès assenyalar, sense pretendre veure-hi una relació directa de la qual no tenim proves, que s'anomenava Galí un dels tres magnats anomenats a l'acta de

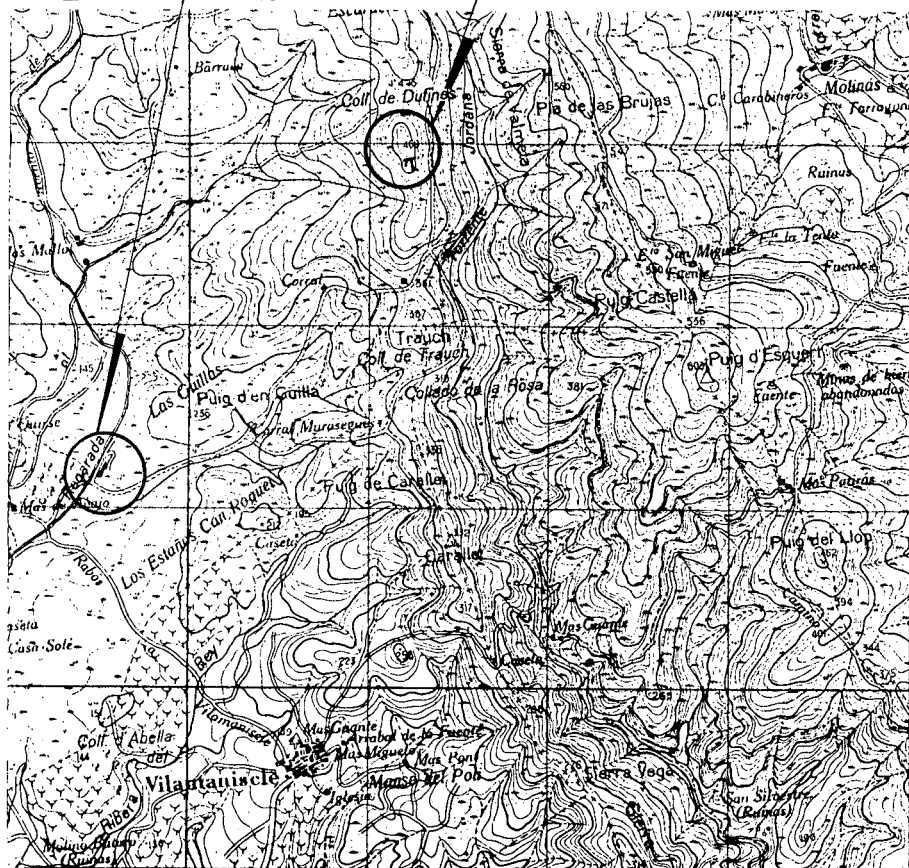
l'any 935 com els principals benefactors del monestir de Sant Quirze: «*Galindus... Raimundus et Tassio*».

- 14 Haviem desestimat ja feia temps la idea d'identificar l'arca dels documents medievals amb el dolmen del Passatge (ja conegut i publicat: L. PERICOT, «Los sepulcros megalíticos catalanes y la cultura pirenaica», 1950, p. 43), situat en aquesta rodalia, dins el terme de Llançà, però que no s'avé amb els afrontaments del segle X. Aquest dolmen es trobava vora la important possessió del monestir de Sant Esteve de Banyoles, centrada a la cella de Sant Martí de Vallmala, ja esmentada enteriorment.
- 15 J. BADIA i HOMS, «L'arquitectura medieval de l'Empordà» II-B, Girona 1981 (per tot el referent a Sant Quirze de Colera, pàgs. 156-178).
- 16 El dolmen fou localitzat per un de nosaltres, Enric Carreras, el diumenge 9 de maig del 1982. El diumenge següent 16-IV-82, tres de nosaltres –Badia, Carreras i Piñero– el visitàrem i decidírem tornar-hi per prendre mides i donar la present notícia. El 31 d'octubre del 1982 fou quan els qui signem, acompanyats de Montserrat Puigdevall i Diumé i d'Eulàlia Badia, dedicàrem la jornada a l'estudi del megalit.
- 17 La localització del dolmen i tots els detalls que hem considerat d'interès han estat posats en coneixement del Servei d'Arqueologia de Girona en la persona del seu cap, la Srta. Mª Aurora Martin a qui hem d'agrair les facilitats donades en tot moment per a les consultes i recerques que hem de fer en el seu departament per als nostres treballs en curs.
També comunicàrem l'existència del dolmen de Dofines al nostre mestre i amic Sr. Lluís Esteva i Cruañas, especialista empordanès en megalitisme, amb qui esperem tenir l'avinentesa de visitar el lloc. Amb el Sr. Esteva i el Dr. Pere de Palol a qui hem d'agrair els seus autoritzats i valuosíssims consells, visitàrem el monestir de Sant Quirze i férem una mirada al menhir «la Pedra Dreta», del qual donem unes dades al final d'aquest escrit, el dia 2 de gener del 1983.
- 18 Els dòlmens estudiats per L. Esteva a l'Albera (municipis de Darnius, Agullana, la Jonquera, Cantallops, Campmany i Espolla) són tots orientats al segon quadrant (entre 120° i 173°). També són orientats majoritàriament al SE els dòlmens de la serra de Rodes (Palau-saverdera i Pau) estudiats per M. Cura i A. M. Ferran, si bé n'hi ha algun al SW (oscillen entre els 115° i els 210°), excepte un cas al NE. («Sepulcros megalíticos de la Sierra de Roda» I, Barcelona, 1970).
Els dòlmens de les Gavarres són també orientats en llur gran majoria al segon quadrant (L. ESTEVA CRUAÑAS, «Sepulcros megalíticos de las Gabarras», fascicles I, II i III).
Sobre aquesta qüestió ha escrit Lluís Esteva: «...estamos convencidos de que, dada su situación [la dels dòlmens] elevada, en caso de encender hogueras en las proximidades de cada uno de ellos, no quedaría ninguno aislado. Celebración que pudo haber tenido lugar en determinada fecha del año (¿en el solsticio de verano? recordemos las actuales hogueras de san Juan, de tradición secular) pues como hemos visto todos los sepulcros tienen dirigida la entrada hacia el segundo cuadrante, es decir, hacia donde sale el sol y de donde llega la «máxima intensidad solar», como escribió Vidal en 1911».
Es refereix a Lluís-Marià Vidal, «Otros monumentos megalíticos en Cataluña», R. Ac. de Ciencias y Artes, Barcelona, 1911, vol. X, n. 1.
(L. ESTEVA, «Sepulcros megalíticos del Alto Ampurdán», Girona 1979, pàg. 8).
- 19 J. BADIA i HOMS, «L'Arquitectura medieval de l'Empordà» II-B, pàg. 439.
- 20 Lluís Esteva i Cruañas a «Prehistoria de la comarca Guixolense» II, 1958, pàgs. 54 i ss., fa unes consideracions sobre els menhirs amb creus gravades o clavades del Baix Empordà. Fou, precisament, gràcies a una indicació del Sr. Esteva, que comprovàrem l'existència de l'encaix a la punta de la Pedra Dreta.
- 21 Manuel CAZURRO, «Los monumentos megalíticos de la provincia de Gerona», Madrid, 1912.

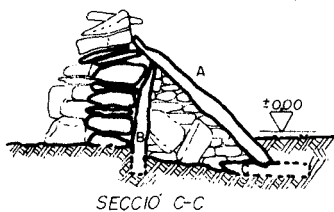
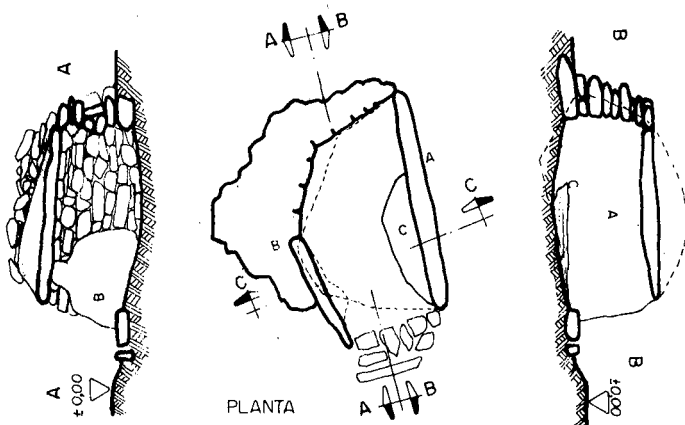
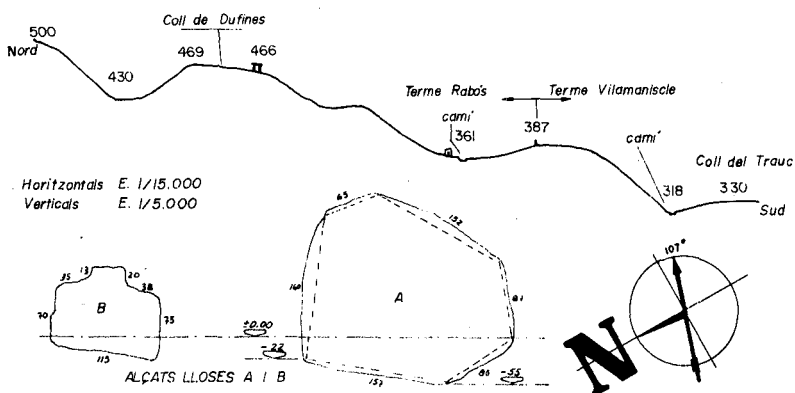
SITUACIO PEDRA DRETA

SITUACIO DEL DOLMEN

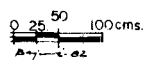

PLANO DE SITUACIO' DEL DOLMEN I PEDRA DRETA

ESCALA 1/25.000

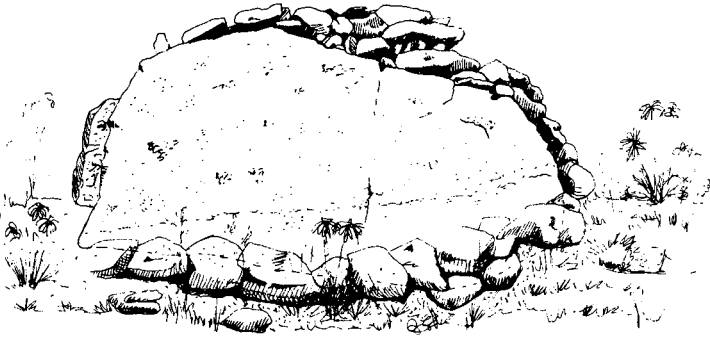
DOLMEN DUFINES

LLOSA	A	B
Sup.	3,60 m ²	0,93 m ²
Volum	0,72 m ³	0,15 m ³
Pes	≈2,016 kg	420 kg.

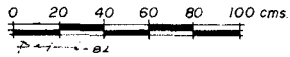

ALÇAT NORD-OEST

ALÇAT SUD-OEST

Escala aproximada.

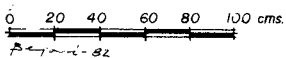

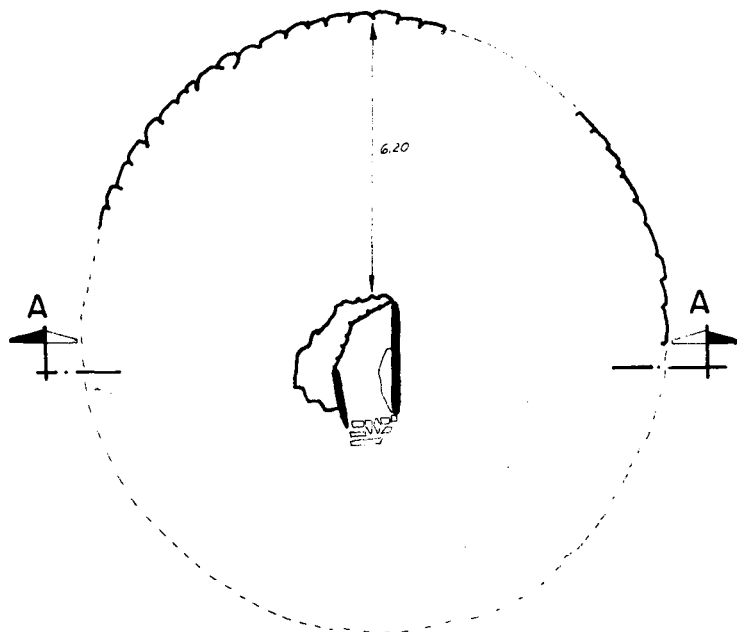
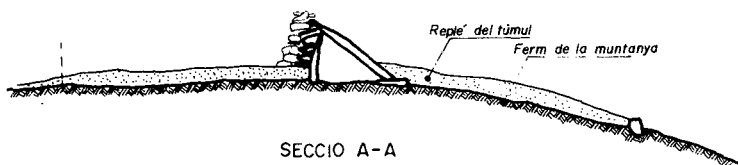
ALÇAT NORD-EST

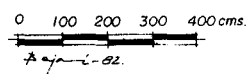
ALCAT SUD-EST

Escala aproximada

PLANTA DEL TÚMUL

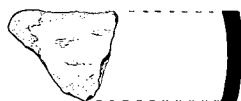

1

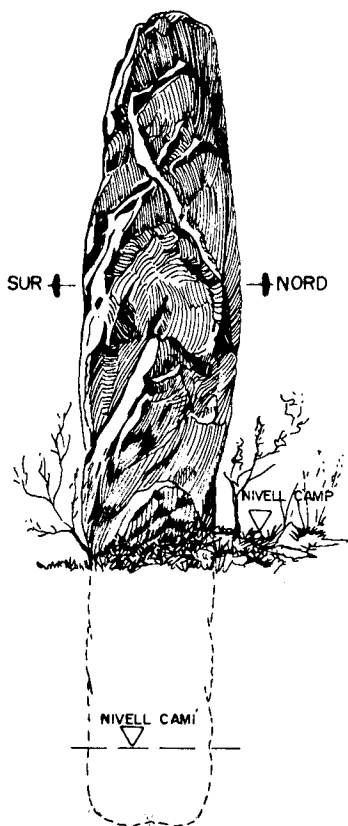
2

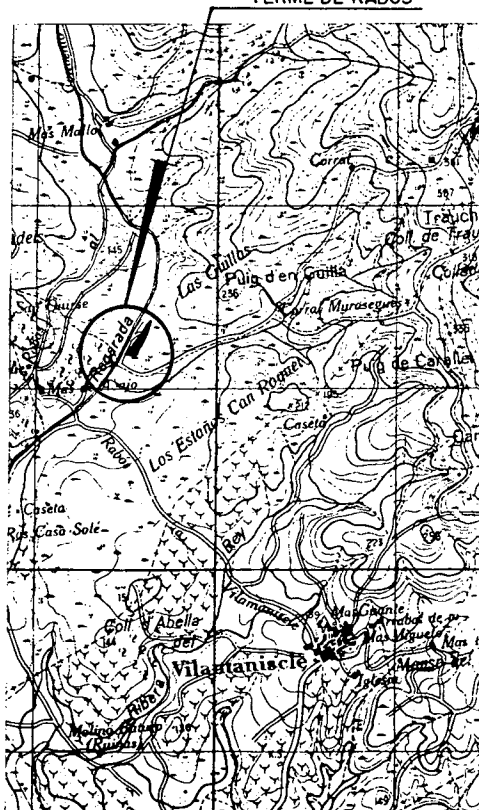
3

Fragments ceràmics recollits superficialment vora el dolmen de Dofines.

SITUACIO' DE LA PEDRA DRETA TERME DE RABÓS

E. 1/25.000

ALÇAT DE LLEVANT

PEDRA DRETA DE VILAMANISCLE

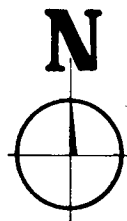
VOLUM = 0,950 m³

PES = 2.660 kg.

0 10 20 40 60 80 100 cms.

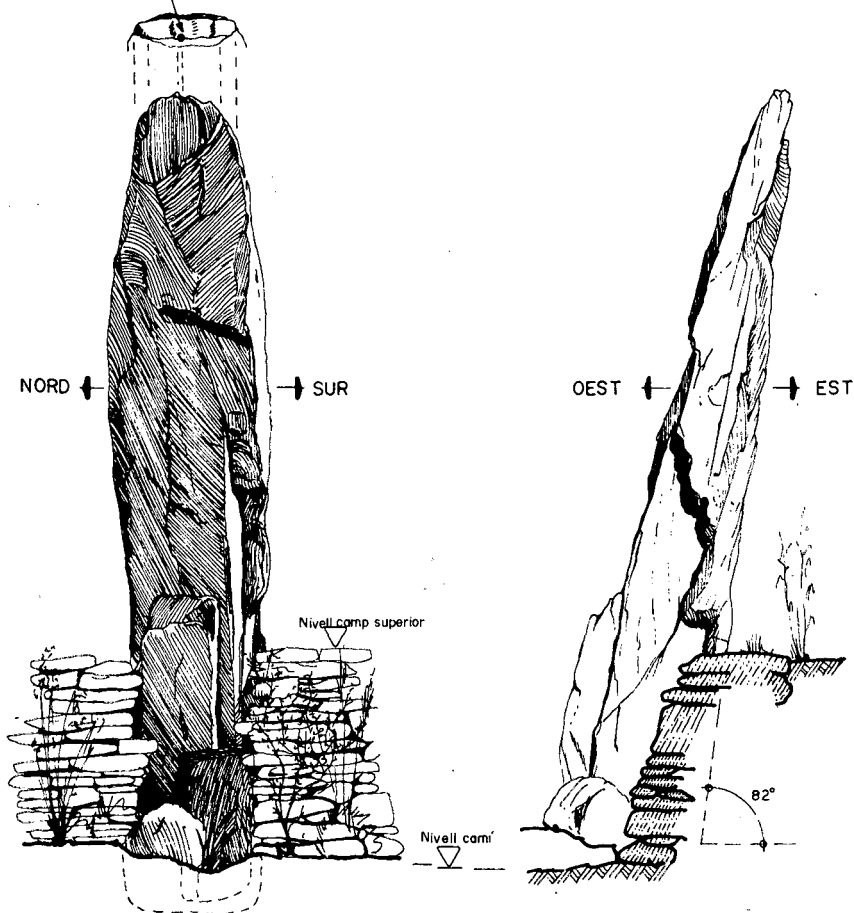
GESEART

pey-03

PLANTA DE LA PART SUPERIOR

Forat de 01 cms. i 2 cms. profunditat.

ALÇAT - PONENT

ALÇAT - MIGDIA

PEDRA DRETA DE VILAMANISCLE.

0 10 20 40 60 80 100 cms

GESEART.

1933

(Plantes, seccions i alçats segons B. Bofarull; dibuix de la ceràmica de J. Badia; fotografies de Bofarull i Badia).